

УДК [378.091.21:373.2]:316.647.5

ББК 74.58

Валентина Ляпунова

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті висвітлено окремі аспекти діяльності викладачів вищих навчальних закладів, що впливають на якість підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку. Показано вплив професійної компетентності та особистісних толерантних якостей викладача на рівень особистісного та професійного розвитку студента, його здатність вибудовувати толерантні взаємостосунки, сформованість сталої, позитивної позиції відносно вихованців на основі прийняття їхньої індивідуальності.

***Ключові слова:** професійна підготовка, майбутній вихователь, викладач, педагогічна система, формування толерантності.*

Постановка проблеми. Виховання толерантності в людських відносинах, формування менталітету толерантності – найважливіше стратегічне завдання освіти в ХХІ столітті. Місія вирішення цього завдання покладена насамперед на професійно підготовленого до цієї діяльності вихователя дітей дошкільного віку як початкового етапу розвитку основ толерантності у людини. Формування готовності майбутнього вихователя до розвитку толерантності дітей дошкільного віку відбувається через певну систему роботи викладачів вищих навчальних закладів. Особистість викладача повинна являти собою для студентів наочний приклад тих якостей, тих здібностей і компетенцій, які викладач хоче розвинути у студентів. І саме від його зусиль залежить успіх реалізації цієї задачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності дітей дошкільного віку належить до числа найменш досліджених аспектів теми, хоча має вагому загальнотеоретичну базу в працях, присвячених питанням формування готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності в цілому Г. Беленької, О. Бондара, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Л. Кідіної, Л. Козак, Н. Лисенко, Н. Ничкало, Т. Поніманської, С. Сисоєвої, К. Щербакової та ін. Особистість викладача ВНЗ як фактор формування загальнокультурних та професійних компетенції майбутніх фахівців стала предметом досліджень Б. Левківського, Г. Матушевського, О. Мороз, В. Слостьоніна, Б. Степанишина, В. Юрченко та ін. Вплив професійної компетентності та особистісних толерантних якостей викладача на якість підготовки майбутніх студентів до формування толерантності у вихованців – мало досліджувана проблема. Потреба заповнити вказану прогалину в науковому знанні визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті: висвітлити окремі аспекти діяльності викладача вищого навчального закладу з реалізації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. На основі системного підходу нами була розроблена система формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей дошкільного віку. При визначенні структурних компонентів системи формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей ми, спираючись на ідею В. Беспалько про те, що структура будь-якої педагогічної системи являє собою взаємозв'язок інваріантних елементів: 1) учні; 2) мета виховання; 3) зміст виховання; 4) процеси виховання; 5) вчителі; 6) організаційні форми виховної роботи. Тому структурними компонентами розроблюваної нами системи було визначено: 1) суб'єкти формування (викладачі ВНЗ, студенти); 2) мета; 3) зміст процесу формування готовності; 4) напрямки діяльності викладачів ВНЗ; 5)

методи формування готовності майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей дошкільного віку [2, с.53].

Багато дослідників стверджують, що сьогодні несформованість у людей толерантного мислення призвела до численних криз, в той же час історичний досвід свідчить про складність практичної реалізації цих ідей.

Слід особливо відзначити протиріччя в процесі педагогічної взаємодії суб'єктів вузівського навчального процесу і насамперед протиріччя в системі “викладач – студент”, з якими стикається викладач в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку. До них належать:

1) глобальні протиріччя – це протиріччя, пов'язані з функціонуванням системи вищої професійної освіти як цілого, а саме:

– суперечності, що неминуче виникають при реалізації у навчальному процесі вишу сучасних підходів і парадигм, серед яких: діяльнісна парадигма, особистісно-орієнтований підхід, педагогіка ненасильства, креативна педагогіка і т. п.;

– протиріччя між широко декларованими нині ідеями свободи особистості та вибору шляхів її реалізації і неминучими в навчальному процесі елементами примусу, відповідності тим чи іншим рамкам обмежень, критеріїв, еталонів і стандартів;

2) суперечності більш часткові, що мають обмежену ступінь спільності, прояву значущості – у всякому разі, більш вузьку, ніж виділені в першій групі. До них відносяться, наприклад, протиріччя, що виникають при конструюванні змісту вузівської освіти, складанні конкретних навчальних програм, стандартів освіти, підручників та посібників, а також протиріччя, що породжуються недостатньою конкретно-методичною деталізацією загальних підходів і принципів. До цього типу належать також протиріччя, що породжуються невідповідністю змісту конкретних навчальних програм і форм його засвоєння тим завданням, які повинен уміти вирішувати на високому рівні фахівець – випускник вишу [5, с.79].

Обговорення проблеми доречно почати з викладачів вищої школи як ключових суб'єктів системи і вести його відповідно до зазначених вище суперечностей.

Напрямами діяльності викладача, які адекватні компонентам готовності випускника вищу до формування толерантності у дітей дошкільного віку, повинні бути: 1) формування уявлень студентів про толерантність, толерантну свідомість, толерантну особистість, толерантну поведінку; 2) формування ціннісних орієнтацій студентів; 3) формування досвіду діяльності студентів з розвитку толерантності у дітей, толерантних вчинків, проявів толерантної поведінки, тощо.

Формування знань про толерантність в контексті усвідомлення і продуктивної реалізації глобальних протиріч передбачає подання викладачем проблем, які розглядаються різними навчальними дисциплінами з позиції діалектичної єдності протилежностей. Це в свою чергу передбачає виявлення полярних властивостей, сторін, відносин і якостей в будь-якому цілісному конструкті і перш за все в процесі реалізації того чи іншого сучасного підходу у вузівському освітньому просторі.

Зокрема, останнє передбачає усвідомлення викладачем того факту, що будь-яка прогресивна сучасна технологія не може розглядатися в якості панацеї від усіх бід та її впровадження в практику обов'язково, наряду з позитивними, містить і негативні складові, причому зумовлені не тільки тим, що та чи інша ідея невміло впроваджується, але і рядом об'єктивних, не залежних від конкретних людей обставин і чинників.

Останнє, наприклад, пов'язане з тим, що будь-який наново запроваджуваний (інноваційний) підхід неминуче вносить руйнівну, деструктивну складову у функціонуючий навчальний процес і для того, щоб він вписався, "прижився" в те, що вже давно існує і діє, необхідний час і спеціальні, часто вельми істотні зусилля того, хто його запроваджує.

Важлива також в плані усвідомлення діалектичної єдності протилежностей зважена, твереза оцінка значущості та можливості практичної

реалізації того чи іншого розробленого теоретиками освіти підходу до організації навчального процесу, способу запровадження в ньому тих чи інших ідей, концепцій і парадигм. Перебільшений гіпертрофований розгляд однієї протилежності в шкоду іншій очевидний.

Однак, особливий інтерес для нашого дослідження представляє проблема насильства і ненасильства в галузі формування особистості тією чи іншою педагогічною системою: так, наприклад, Ж. Ж. Руссо і Л. М. Толстой вважали, що всякий виховний вплив є актом насильства. Не намагаючись встати на якусь крайню точку зору, зазначимо, що сьогодні у світовому педагогічному просторі повинно скластися зважене діалектичне поєднання в розумінні даної проблеми, яке зводиться до того, що уникнути хоча б найменшого насильства в освітньо-виховному процесі неможливо і ступінь шкідливості і згубності насильництва і ненасильства, його злорякості неоднозначна, неоднакова, якісно різна (наприклад, іноді і насильство благо, коли в результаті насильницької дії хворий стає здоровим тощо). Необхідно чесно визнати існування позитивного і особистісного необхідного насильства, разом з тим, обмежуючи його рамками розумності, доцільності та добротворчості, спрямованої на вирішення завдань суспільного і особистісного благополуччя. Іншими словами, відповідно до законів діалектики, правильно зрозуміла і доцільно використана необхідність насильства перетворюється в добро. Однак не можна забувати, що досягнуте шляхом страждання благополуччя недосконале, не абсолютне і не остаточне. Початкова основа буття полягає в тому, що через якийсь час знову виникає боротьба між насильством – злом і ненасиллям – добром, що знову відродяться страждання, а потім знову прийде перемога й відчуття радості буття і як би люди не прагнули до вічного і незмінного, а тому і застійного блаженства, воно не дано живущим поколінням. Ця думка коротко може бути сформована так: у сфері виховання неможливо навіть в ідеальних умовах уникнути насильства добра, насильства в ім'я порятунку, в ім'я людської духовності і самого життя – і саме воно, на наш погляд, є основою “сутнісно толерантного” розуміння співвідношення насильства і ненасильства.

Переходячи у нашому обговоренні на рівень методик формування толерантності у майбутнього вихователя зазначимо, що таке розуміння, яке представлено вище, передбачає паралельну філософську і педагогічну освіту і самоосвіту викладача, у процесі якої в нього сформується близьке до висловленого вище діалектичного бачення проблеми. До числа нерозглянутих прикладів слід віднести діалектичне розуміння викладачем вищу принципу додатковості і його конкретних проявів у вузівському освітньому просторі.

В узагальненому варіанті він звучить таким чином: до багатьох наукових об'єктів і процесів цілком можливий не виключно один-єдиний підхід, а кілька різних підходів, що розглядають в якості основних різні сторони, властивості і відносини досліджуваних об'єктів і явищ. Принцип додатковості був сформульований ще на початку ХХ століття Н. Бором і активно використовувався і розвивався у фізичному, науковому пізнанні – спочатку в квантовій механіці, а потім “проник” і в класичні галузі фізики. Очевидно, що численні приклади, прояву цього принципу можуть бути знайдені і в інших галузях наукового знання, зокрема, в соціально-гуманітарних, до яких належить описувана педагогікою вищої школи система вищої професійної освіти.

Цей принцип має безпосереднє відношення до обговорюваної нами толерантності суб'єктів вищої професійної освіти і перш за все у зв'язку з частим проявом на практиці – як при впровадженні різних інноваційних проектів: програм, посібників, підручників, так і при використанні традиційних форм роботи – недіалектичним розумінням даного принципу, що проявляється в заміні підходу за принципом “і-і” дихотомічним “або-або”. Кажучи більш конкретно, це виражається в тому, що реалізуючи той чи інший підхід або спосіб організації навчального процесу, викладач практично начисто відкидає всі інші, часто не розуміючи того, що інші підходи зовсім не суперечать тому, на який він сам орієнтується, оскільки за основу приймають зовсім інші властивості, особливості та вихідні позиції.

У зв'язку з цим у визначених вище формах роботи викладачеві поряд з тим, що вже було викладено, слід використовувати будь-яку можливість, щоб

проілюструвати різні ситуації конкретного прояву принципу додатковості – як у сфері, пов'язаній з тим чи іншим предметом викладання, так і в галузі педагогіки вищої школи. Також доцільно розробити спеціальну систему педагогічних завдань для аналізу викладачем ситуацій, суперечливих і спочатку неоднозначних, традиційно розв'язуваних непродуктивно (за принципом “або-або”), але таких, що допускають і рішення з додержанням принципу додатковості: “і-і”. Наведемо приклади: 1) Одним із завдань вузівської природничої освіти є формування наукового світогляду. Припустимо, що особисті світоглядні погляди викладача глибоко матеріалістичні. Однак у процесі практичного викладання він зтикається з тим, що студент є стихійно або глибоко і щиро віруючим. Виникає питання, як в таких умовах вирішувати світоглядні завдання і розбирати світоглядні питання.

Інше педагогічне завдання: в одній зі статей автор ставить питання: чи є артистом викладач вузу? Аналізуючи особливості акторської професії, він вважає однією з основних її складових дар перетворення. Далі шляхом міркувань автор приходять до думки про те, що будь-який викладач – сам по собі цікава особистість, і потрібно не намагатися виробляти в собі різні ігрові ефекти, а бути завжди тільки самим собою. Студентам пропонується висловити власну розгорнуту думку з даного питання. В процесі обговорення даної спеціально підібраної педагогічної ситуації на семінарі або практикумі з педагогіки вищої школи доцільно підвести студентів до висновку про те, що проблему бути чи не бути артистом викладачеві не слід вирішувати за принципом “або-або”, а підійти до неї з позиції “і-і”. Безумовно, прояв особистісних якостей викладача цікавий студенту, однак в сьогоденні складних умовах вузівського навчання, численних негативних проявів з боку студентів, фактів девіантної поведінки, слабкої вмотивованості до навчання і т.п. цілком логічним є використання ігрових ефектів як, наприклад: підвищена ступінь невдоволення викладача з приводу знань або поведінки студента, спеціально виконане викладачем переживання з приводу того, що може статися, якщо студент не засвоїть той чи інший навчальний матеріал,

спеціально зіграна підвищена ступінь захоплення досягнутим результатом студента, хай невеликим, але важливим для його мотивації до подальших занять і т.п.

На думку Н. Кудзієвої [5], аналіз таких спеціально сконструйованих ситуацій сприяє підвищенню педагогічної кваліфікації як студентів, так і самого викладача вишу, дозволяє сформувати у нього не тільки розуміння важливості толерантності як соціальної і професійної якості, але і включити в активну діяльність з самоформування цієї якості. Формуванню толерантності самих викладачів вишу сприяють також нетрадиційні форми організації навчального процесу, наприклад, диспути, мініконфлікти з обговоренням актуальних глобальних проблем вузівського навчального процесу типу: “Віра в Бога і природничо-наукова освіта”, “Свобода та примус у вузівському освітньому процесі”, “Віртуальний простір і реальність у викладанні природничих, технічних і гуманітарних дисциплін у ВНЗ”, “Синергетика в організації вузівського навчання: теорія, наука, практика”.

Традиційний викладач (монополіст у передачі та інтерпретації необхідного знання), в руслі сучасних освітніх парадигм, йде зі сцени. Новий тип навчання характеризується великим обсягом самостійної роботи студентів, їх залученням до реальних проектів, появою колективних форм навчальної роботи. Отже, викладач повинен досконало оволодіти компетентісним підходом до навчання, при якому акцент робиться не на запам'ятовування енциклопедичного набору знань з різних галузей, а на оволодіння фундаментальними знаннями комунікації, аналізу, розуміння, прийняття рішень.

Автори пропонують розглядати як обов'язкові при високій оцінці професіоналізму викладача вищої школи такі компоненти: базові знання інформаційних технологій; розробка і застосування електронних навчально-методичних матеріалів; володіння методичними прийомами використання слайд-лекцій, Інтернет-семінарів, Он-лайн занять та ін.; адаптація наявних

психолого-педагогічних принципів (а можливо, і створення нових) до сучасних інформаційних і комунікаційних технологій в освіті.

Організація таких форм роботи вимагає від викладача певної майстерності: йому необхідно знати якомога більше підходів до аналізу обговорюваної проблеми, висвітлених і опублікованих вченими і освітянами, знати конкретні результати їх впровадження в освітній процес і, звичайно, володіти вміннями направляти дискусію, суперечку, діалог в бажане русло, стримувати учасників від прийняття екстремальних висновків і точок зору, всіляко сприяючи тому, щоб студенти приходили зрештою до висновків не по типу “або-або”, а за типом “і те, і інше одночасно”. Усвідомлювати, що навчальний процес з усіма його проблемами є система, яка принципово не допускає конкретних удосконалень зі значними позитивними результатами тільки одним прийомом або способом. Розуміти те, що будь-який “за” – підхід органічно пов’язаний і реалізується паралельно з “проти” – підходом, будучи певною цілісною нерозривною єдністю. Це означає, наприклад, те, що розвивальне навчання є нерозривною логічною єдністю безлічі як інноваційних форм і прийомів організації діяльності учнів, так і традиційних, репродуктивних, давно і широко апробованих та використовуваних. Застосування сучасних інформаційно-комп’ютерних технологій навчання неможливе без використання словесно-паперових форм і прийомів; проблемне навчання не може заповнити собою весь навчальний процес – воно неминуче буде поєднуватися з традиційними, “непроблемними” його компонентами.

Як зазначає Н. Кудзієва[5], тільки на такій філософсько-методологічній основі можливе формування толерантності як здатності продуктивного вирішення часткових протиріч.

Перейдемо до аналізу такого аспекту проблеми професійної підготовки студентів, який умовно можна назвати “практична толерантність”. Дане поняття аналізувалося в дослідженнях Н. Кузьміної, З. Есарєвої, В. Сластьоніна, В. Сітарова, Є. Белозерцевої і багатьох інших.

Слід розуміти, що багато суперечностей вузівського навчального процесу органічно йому притаманні, а часто в принципі не можуть бути вирішені остаточно, і тому реальна практична діяльність викладача вишу повинна будуватися з урахуванням цих протиріч і усвідомленням необхідності враховувати їх як даність, як об'єктивний факт, а не привід для винаходу швидких поспішних методів їх “ліквідації”.

Основою формування толерантності є розуміння викладачем необхідності виявити справжні причини того чи іншого протиріччя (вони потребують глибокого аналізу і не лежать на поверхні), а також розуміння того, що в переважній більшості випадків для розв'язання протиріч потрібен певний час – миттєве силове їх розв'язання або не призводить ні до якого результату, або ще більше поглиблює існуючі протиріччя. Прийняття даних тез означає, зокрема, необхідність формування у викладача такої якості особистості, як неприйняття беззастережно, на віру інформації, яка надходить ззовні (головним чином негативного характеру, який зараз різко переважає в оцінках ЗМІ), а спроби її всебічного аналізу, з'ясування того, чи все так погано насправді. Воно не передбачає негайну, спонтанну відповідну реакцію, а виважений, спокійний всебічний різноплановий аналіз виявленого негативу. Іноді необхідно відкласти остаточне рішення на деякий час, спокійно подумати, сформулювати ряд альтернативних один одному шляхів рішення проблеми і вибрати з них оптимальний. Таким чином порушується проблема професійної компетентності викладача вищої школи, оскільки все означене вище зачіпає самі різні її складові — починаючи від уміння проектувати зміст вузівської освіти – аж до особистісних комунікативних умінь і навичок у конкретному науково-освітньому процесі. Як впливає з усього щойно зазначеного, “практична толерантність” повинна розглядатися в логіці професійної компетентності викладача ВНЗ. Найважливіша якість компетентного викладача – його високий професійний рівень. Найважливішим критерієм для оцінки кваліфікації викладачів є уміння поєднувати в методиці викладання теоретичні знання і практичні навички. Висококваліфіковані, компетентні викладачі не просто

читають лекції: вони залучають студентів до спільної роботи над матеріалом, прищеплюючи їм звичку до самостійності, вміння міркувати, аналізувати і робити висновки. Кваліфіковані викладачі в режимі реального часу слідкують за усіма подіями, що відбуваються в світі економіки, політики і бізнесу, що дозволяє збагачувати теоретичну базу знань живими, реальними прикладами.

Висновки. Сучасна модернізована освіта зараз як ніколи націлена на особистість майбутнього педагога. В даний час в рамках модернізації української системи освіти, однією з важливих задач професійної підготовки у вищих навчальних закладах країни є підвищення компетентності студентів через підвищення компетентності викладачів. Розглянуті у статті окремі психолого-педагогічні та технологічні аспекти діяльності викладачів вищих навчальних закладів сприяють підвищенню якості підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку. Беззаперечним є вплив професійної компетентності та особистісних толерантних якостей викладача на рівень особистісного та професійного розвитку студента, його здатність вибудовувати толерантні взаєностосунки, сформованість сталої, позитивної відносно вихованців, позиції на основі прийняття їхньої індивідуальності.

Список літератури:

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В.П.Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : [монографія] / Г.В.Беленька ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т педагогіки і психології. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
3. Кондрашова Л. В. Концепція “Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму” / Л.В.Кондрашова // Професійне становлення майбутнього вчителя: [монографія] огляд // за ред. Л. В. Кондрашової. – Кривий Ріг, 2006. – 327 с.

4. Кривошاپка І.В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури : автореф. дис... канд. пед. наук : спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ірина Василівна Кривошاپка. – Київ, 2015. – 21 с.
5. Кудзиева Н. Ю. Формирование толерантности у субъектов высшего профессионального образования: дис. ... канд. пед. наук : специальность 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Наталья Юрьевна Кудзиева. – М., 2003. – 163 с.
6. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : [монографія] / Г.В.Беленька, О. Л.Богініч, З.Н.Борисова та ін. ; за заг. ред. І.І.Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.
7. Фадеева Т.Ю. Формирование педагогической толерантности будущих специалистов сферы образования : автореф. дис... на соиск. учён. степени канд. пед. наук : специальность 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Татьяна Юрьевна Фадеева. – Саратов, 2012. – 24 с.

The article deals with some aspects of the activity of teachers of higher educational institutions that affect the quality of future teachers' training to the formation of preschool children's tolerance.

It shows the influence of professional competence and personal tolerant qualities of a teacher on the level of personal and professional development of the student, his ability to build tolerant relations, the formation of stable, positive position concerning children on the basis of the acceptance of their individuality.

Keywords: *professional training, future teacher, teacher, pedagogical system, formation of tolerance.*

Valentyna Lyapunova. THE TEACHER'S ACTIVITY FEATURES IN THE SYSTEM OF THE FUTURE TEACHERS' TRAINING TO FORM PRESCHOOL CHILDREN'S TOLERANCE.